

REGIONŲ UNIKALUMO VERTINIMAS: TEORINIAI SPRENDIMAI *ASSESSMENT OF REGIONAL UNIQUENESS: THEORETICAL APPROACHES*

Živilė GEDMINAITĖ-RAUDONĖ

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

Įvadas

Pastaruoju metu ne tik atskirose šalyse, bet ir tarptautiniu mastu vis daugiau dėmesio skiriama regionų vertinimui dėl įvairių priežasčių. Regionai vertinami įvairiais pjūviais ir tikslais. Europos Sąjungoje regionai vertinami siekiant įgyvendinti regioninės politikos tikslus, Pasaulio bankas atlieka regionų vertinimą, kad galėtų įvertinti valstybių ekonominę vystymąsi ir jų skolinimosi potencialą, UNESCO organizacija regionus vertina siekdama įvertinti jų kultūrinį unikalumą dėl regionuose esančių vietovių įtraukimo į UNESCO paveldo sąrašą.

Tarptautinių organizacijų (Pasaulio ekonomikos forumo, Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos, Tarptautinio vadybos plėtros instituto ir kt.), atsakingų už ekonominius regionų ir atskirų valstybių tyrimus, valstybių atliekamuose regionų ekonominiuose tyrimuose ir daugumos mokslininkų darbuose dominuoja regionų bei valstybių situacijos vertinimas atsižvelgiant į konkurencingumo veiksnius (Huggins 2008, 2010; Martin 2009; Sala-i-Martin *et al.* 2009). Šios tematikos darbai dominuoja vertinant tiek ES, tiek kiekvienos šalies regionus. Konkurencingumo didinimo tikslas labai aiškiai įvardytas ir daugumoje ES dokumentų, regioninės politikos strateginiuose tiksluose.

Tačiau nepaisant šios tematikos tyrimų gausos, pastaraisiais metais ir ypač įvairiose tarptautinėse mokslo konferencijose, kalbant apie naująjį programavimo laikotarpį 2014–2020 metams, dauguma mokslininkų vis dažniau išskiria nebe konkurencingumo aspektą, bet galimybę panaudoti regionų unikalumą siekiant ekonominio pranašumo (OECD 2007, 2009; World Economic Forum 2010; The IMD's World Competitiveness Yearbook 2011; 2nd Annual Forum of the EU Strategy for the Baltic Sea Region 2011; Baltic Sea Region Programme Conference 2010).

Regionų unikalumo vertinimas šiame straipsnyje apibrėžiamas kaip priemonė, padedanti siekti regiono ekonominio pranašumo, nepriklausomai nuo to, ar unikalios aplinkybės ir ar unikalios regiono savybės egzistuoja regione, ar unikalios regiono savybės bus konstruojamos. Remiantis tarptautiniuose žodynuose („Oxford Dictionary“, „Cambridge Dictionary“, „Thesaurus Dictionary“, „Collins English Dictionary“) pateikiamomis regionų ir unikalumo sąvokų reikšmėmis, regionų unikalumas straipsnyje išskiriamas kaip ypatinga galimybė išskirti ir pasinaudoti vienintelėmis, tik tam regionui būdingomis savybėmis, siekiant užtikrinti regiono gerovę, arba šias unikalias savybes siekti regionui sukurti. Šios savybės apima gamtinius, kultūrinius, žmogiškuosius ir kitus svarbius regiono išteklius.

Regionų unikalumo naudojimo ir vertinimo ekonominiame kontekste poreikis ypač išryškėjo pastaraisiais dešimtmečiais, kai įvairių ekonominių ir politinių priemonių taikymas skirtas konkurencingumui didinti, užgožia išskirtines regiono savybes ir jos nenaudojamos ekonominiams regiono pranašumams vertinti. Šios srities mokslinių tyrimų ypač stokojama.

Šio straipsnio tikslas – įvertinti įvairių, o visų pirma ekonomikos teorijų taikymo galimybes regionų unikalumui nustatyti.

Straipsnyje pateikti tyrimo rezultatai leido identifikuoti svarbiausias įvairių teorijų idėjas, tinkamas naudoti regionų unikalumui vertinti ir unikalumo indeksui konstruoti bei atskleisti ekonomikos teorijų taikymo galimybes regionų unikalumui vertinti.

Regionų unikalumo vertinimai ir jų svarba šiuolaikinėje socialinės bei ekonominės raidos valdymo procesų praktikoje

Šiuo metu vykstantys ekonominiai ir socialiniai pokyčiai, kuriuos lemia globalizacija, žinių kaip

pagrindinio ekonomikos augimo veiksnio reikšmės didėjimas bei ūkio struktūros pokyčiai, kelia naujus iššūkius viešosios politikos sprendimams. Siekiant kurti regionų gerovę, nebepakanka vertinti regionų konkurencingumo ir jo potencialo, būtina atsižvelgti į naujas galimas bendradarbiavimo formas, naujus sėkmės veiksnius, ieškant unikalių regiono savybių ir skatinant ekonominius regiono pranašumus.

Ekonominiai, kultūriniai, gamtiniai, žmogiškieji ir kiti regiono ištekliai yra svarbi tarptautinės bei nacionalinės ekonomikos plėtros dalis. Pastaruoju metu išskirtinį dėmesį savo veikloje regionams skiria įvairios tarptautinės organizacijos, atskiros valstybės ir jų grupės. Siekiant valdyti ir tobulinti ekonomikos plėtros procesus, regionai tampa sudedamąja šios valdymo procesų sistemos dalimi. Ekonominės plėtros tikslų siekimas šiandienėje žinių ekonomikoje, didėjant žinių ir inovacijų vaidmeniui, veikiamam globalizacijos sąlygų, turi būti susietas su naujaisiais iššūkiais ir grėsmėmis. Tradicinė regionų samprata nebeatspindi dabartinių iššūkių ir nebesiremia naujaisiomis tendencijomis, todėl kyla būtinybė aktualizuoti šią sąvoką. Reaguojant į šiuos pokyčius ir naujas tendencijas, turi būti suvoktas naujas kultūros paveldo, gamtos išteklių apsaugos, ekonominės regionų gerovės reikšmingumas globalizacijos sąlygomis. Dėl šių priežasčių kyla būtinybė įvertinti regiono poreikius, ypatingą dėmesį skiriant regiono unikalumo ir ekonominių pranašumų vertinimui kultūros paveldo, gamtos išteklių apsaugos, ekonominės veiklos srityse.

Daugelis mokslininkų pabrėžia, kad turi būti kryptingai siekiama skatinti regionų unikalumą ir ekonominius pranašumus, pasitelkiant bendradarbiavimo, išskirtinių išteklių kūrimo ir naudojimo principus, įtraukiant inovacijas ir mokymosi aspektus, joms tampant sudedamosiomis naujos kokybės regionų plėtros dalimis. Norint tai įvertinti, turi būti atliekami nauji ekonominiai tyrimai. Regionų unikalumui vertinti turi būti pasitelktos ekonomikos teorijos ir nurodytas jų tinkamumas unikalumui nustatyti. Tokių tyrimų rezultatai suteiktų galimybę peržiūrėti ir papildyti regioninės politikos įgyvendinimo kryptis regioniniu bei nacionaliniu mastu.

Regionų unikalumo vertinimo svarba šiuolaikinėje tarptautinės ir nacionalinės ekonomikos plėtros valdymo procesų sistemoje išskiriama dėl šių priežasčių:

1. Regionų unikalumo vertinimas gali būti kaip priemonė siekiant rasti, išskirti ir pasinaudoti vienintelėmis, išskirtinėmis ir tik tam regionui būdingomis savybėmis, siekiant išnaudoti regiono turimus ekonominius pranašumus, įtraukiant gamtinius, kultūrinius, žmogiškuosius ir kitus svarbius regiono išteklius.

2. Regionų ekonominių pranašumų vertinimas padėtų naudoti palankią regionų padėtį ar aplinkybes, tam tikrą poziciją, sąlygas ar galimybes, suteikiančias regionui tam tikrą pranašumą, naudojant turimus ir sukonstruotus unikalios regiono požymius.

Regionų unikalumas turi būti vertinamas apibrėžtoje teritorijoje, dažniausiai suskirstytoje į administracinius vienetus valstybės teritorijoje, suformuotas dėl tam tikrų nustatytų ar susiklosčiusių geografinių, funkcinių, socialinių ar kultūrinių priežasčių, išskirtas dėl toje teritorijoje esančių išskirtinių gyvūnų ir augalų įvairovės arba kaip tam tikros veiklos ir interesų traukos centras. Regiono valdymas paprastai vertinamas pagal toje valstybėje galiojančią tvarką.

Įvairių ekonominių teorijų taikymo galimybės regionų unikalumui vertinti

Regionų tematika pastaraisiais dešimtmečiais sulaukia vis daugiau dėmesio ne tik tarp mokslininkų, bet ir tarp įvairių sričių praktikų. Išaugęs dėmesys regionų tematikai pastaraisiais dešimtmečiais susijęs su keletu priežasčių. Visų pirma, pastaraisiais metais stiprėja dėmesys regionų raidos reguliavimui. Vėl didėja valdžios institucijų intervencijos į privataus sektoriaus veiklą laipsnis. Mokslininkai ir praktikai jau kalba apie naujos paradigmos atsiradimą ir jos taikymo aktualumą, susiformavus naujiems XXI a. ekonomikos ir visuomenės vystymosi ypatumams bendrojoje regioninėje politikoje (Bessaoud 2006; Diakosavvas 2006; Herrschel 2005; O'Conner 2006). Dėl šių priežasčių kyla būtinybė iš naujo įvertinti regiono poreikius ir potencialą, atsižvelgiant į naujus XXI a. ekonomikos ir visuomenės vystymosi ypatumus, atsižvelgiant į didėjančią žinių ir inovacijų vaidmenį bei didėjančią globalizacijos įtaką, atsižvelgiant į naujaisius iššūkius ir grėsmes.

Kiekviena ekonominė teorija daro tiesioginę arba netiesioginę įtaką regionų unikalumui, siekiant didinti ekonominį regiono pranašumą, vertinant šalies mastu arba ūkio subjektų lygmeniu.

Mokslinėje literatūroje regionų pranašumams vertinti dažniausiai taikomos tradicinės ekonominės teorijos (klasikinė, neoklasikinė, Keinso ekonominė),

nauja ekonominio augimo teorija, nauja prekybos teorija, teritorinių inovacijų modeliai (Martin 2009; Mačerinskas, Matekonienė 2003).

1 lentelė. *Pagrindiniai ekonomikos teorijų prielaidos, veiksniai ir įtaka regionų vertinimui*

Teorija	Pagrindinės prielaidos	Pagrindiniai veiksniai	Įtaka regionų vertinimui
Klasikinė teorija	– Darbo pasidalijimas sudaro sąlygas formuotis skirtingam produktyvumo lygiui valstybėse. – Prekyba grindžiama valstybės turimais absoliučiais pranašumais (A. Smitas) ir vėliau palyginamaisiais pranašumais (D. Rikardas). – Valstybės viduje gamybos veiksniai (darbo jėga) tarp pramonės šakų yra mobilūs.	– Investicijos į kapitalą (pvz., patobulinta technologija) padidina darbo pasidalijimą (specializaciją) ir didina produktyvumą. – Prekyba (nuo uždaro ūkio (autarkijos) pereinant prie laisvos prekybos užtikrina augimą (prekybos nauda).	– Valstybės darbo jėgos pasiskirstymą formuoja pagal turimus darbo jėgos pranašumus. Jei technologija ir produktyvumas valstybėse (regionuose) yra vienodas, nebelieka pagrindo prekybai. – Nors šalyje tam tikrų gamybos sektorių veikla yra sėkminga (absolūtus pranašumas), tačiau laisvos prekybos sąlygomis ši pramonė gali patirti nuosmukį.
Neoklasikinė teorija	– Tikslī informacija (tos pačios technologijos naudojamos visose šalyse), nuolatinė grąža ir visų gamybos veiksnių dalomumas užtikrina tobulą konkurenciją. – Prekyba paremta gamybos veiksnių paskirstymu (darbo ir kapitalo). – Gamybos veiksniai (darbas ir kapitalas) tarp skirtingų pramonės šakų tarp valstybių yra visiškai mobilūs.	– Prekyba (nuo uždaro ūkio (autarkijos) pereinant prie laisvos prekybos užtikrina augimą (prekybos nauda).	– Valstybės darbo jėgos pasiskirstymą formuoja pagal jų santykinį gamybos veiksnių pasiskirstymą. Jei gamybos veiksnių pasiskirstymas šalyse regionuose yra vienodas, nebelieka pagrindo prekybai. Teorija labiausiai susijusi su šiaurės ir pietų arba išsivysčiusių ir besivystančių šalių prekyba. – Gamybos veiksnių kainos svyravimo išlyginimas daro poveikį kapitalo ir darbo jėgos vertės konvergencijai.
Keinso ekonominė teorija	– Kainų sureguliuojimas gali būti lėtas procesas, veikiantis produkcijos kiekio koregavimus. – Rinka nebūtinai yra pusiausvira: gali būti pasiūlos arba paklausos poreikis. – Apgaulingos prekybos galimybė (pvz., ne pusiausvyros kaina) – Kapitalas ir darbo jėga yra vienas kitą papildantys gamybos veiksniai	– Kapitalo intensyvumas. – Investicijos. – Vyriausybės išlaidos, (pvz., viešosios investicijos ir subsidijos / mokesčių mažinimas įmonėms)	– Vyriausybės gali daryti sėkmingą poveikį ekonomikos ciklams: laikas yra labai svarbus. – Netobulos rinkos sudaro sąlygas regionų skirtumams formuotis. – Regionų konvergenciją galima pasiekti naudojant ekonominės politikos priemones. – Kapitalo intensyvumas veikia produktyvumą ir augimą.
Ekonominio augimo teorija	– Pajamos per tam tikrą laiką nebūtinai turi supanašėti. – Vienos šalys vystosi sėkmingiau negu kitos. – Ekonominė politika vaidina svarbų vaidmenį lemiant šią sėkmę.	– Perėjimas nuo žemės ūkio prie didesnę vertę sukurančių sektorių. – Atvira prekyba. – Tiesioginės užsienio investicijos.	– „Centriniai“ regionai, pasižymintys gamybiniais pranašumais, yra linkę išlaikyti savo pranašumus, lyginant su „periferiniais“ regionais, dažniausiai turinčiais prastesnius gamybinius pajėgumus. – Gamybinių pajėgumų suvienodinimas tarp regionų dažniausiai yra ilgai besitęsiantis procesas. – Formuojant politiką, turi būti atsižvelgiama į regiono išsivystymo lygį. – Įgyvendinama politika turi siekti „sklaidos efekto“, pvz., per tiesiogines užsienio investicijas.
Nauja ekonominio augimo teorija	– Technologinis progresas yra ne „mana iš dangaus“. – Didėjanti grąža iš žinių kaupimo. – Žmogiškojo kapitalo kaip gamybos veiksnio atsiradimas. – Rinkoje savaime negaminamas optimalus produkcijos/paslaugų kiekis. – Priklausomybės ryšiai.	– Išlaidos tyrimams ir eksperimentinei plėtrai. – Inovacijos (patentai). – Išsimokslinimo lygis. – Išlaidos investicijoms, skirtoms žmogiškajam kapitalui (mokymas, praktinė veikla). – Efektyvi žinių sklaida (žinių centrai).	– Produktyvumo (našumo) ir augimo skirtumai tarp regionų grindžiami technologiniais ir žmogiškojo kapitalo skirtumais. – Technologijų ir žmogiškojo kapitalo gerinimas yra augimo prielaida. – Atvira prekyba gali sudaryti palankias sąlygas augimui ir technologinei plėtrai. – Investicijos į mokslinius tyrimus ir plėtrą yra labai svarbios. – Žmogiškojo kapitalo gerinimas (ugdymo ir mokymo) yra pats svarbiausias veiksnys.
Teritorinių inovacijų teorija	– Technologija yra aiškus ir endogeninis (vidinis) prekybos veiksnys. – Naujų technologijų gamyba mažina kapitalo ir darbo jėgos pajamas. – Naujų technologijų gamyba sukuria prielaidas plėtoti išorinius ryšius. – Technologijos naudojimas didina pajamas iš masto. – Nors technologija yra mobili (tarp įmonių ir šalių), galimybės naudotis technologijomis yra nepakankamai mobilios. – Netobula konkurencija.	Veiksniai, turintys įtakos „būti pirmuoju“ pranašumams: - kvalifikuota darbo jėga, - specializuota infrastruktūra, - tiekėjų tinklas, - pritaikyta technologija.	– Pramonės šakos lygmeniu būtina specializacija, norint pasiekti išorinę masto ekonomiją. – Vidaus rinkos dydis yra svarbus, norint pasiekti vidaus masto ekonomiją. – Investicijos į kvalifikuotą darbo jėgą, specializuotą infrastruktūrą, tiekėjų tinklus ir pritaiktą technologiją gerina išorinę masto ekonomiją.

Regionų unikalumui vertinti buvo pasitelktos ekonomikos teorijos, siekiant nustatyti šių teorijų taikymo regionų unikalumui vertinti galimybes. Iš visų ekonomikos teorijų buvo atrinktos šios ekonominės plėtros teorijos, kurias pasitelkiant būtų galima vertinti regionų unikalumo ir ekonominių pranašumų procesus:

1. Klasikinė.
2. Neoklasikinė.
3. Keinso ekonominė.
4. Ekonominio augimo.
5. Nauja ekonominio augimo.
6. Nauja prekybos.
7. Teritorinių inovacijų.

Pagrindinės ekonomikos teorijų prielaidos, svarbiausi veiksniai ir jos įtaka regionų pranašumams vertinti pateikiama 1 lentelėje.

Klasikinė ekonomikos teorija. Klasikinė ekonomikos teorija grindžiama ekonominės laisvės principu, kuris remiasi „prigimtinės santvarkos“ doktrina, teigiančia gaivališką ekonominės laisvės pasireiškimą ir visuomeniniu darbo pasidalijimu besiremiančią ekonomiką, reguliuojamą rinkos mechanizmo „nematomosios rankos“ ir vedančią į šalies turto didėjimą bei visuotinės gerovės kilimą (Smitas 2004). Remiantis Škotijos Glasko universiteto profesoriumi Adamu Smitu (1776 m.), šios teorijos pradininku ir kūrėju, darbo pasidalijimas ir darbo kooperacija sukuria ekonominio augimo sąlygas ir skirtingą našumo kilimą. Investicijos į kapitalą (siekiant gerinti įrengimus) ir gamybą (siekiant padidinti užimamą rinkos dalį) palengvina darbo pasidalijimą, didina našumą ir produkcijos augimą (Smitas 2004; Martin 2009). Valstybei paliekamos teisėsaugos, šalies gynimo ir kai kurios kitos socialinės funkcijos. Visuomenę ir gerovės ir turto didėjimą veda pats rinkos mechanizmas didėjančio darbo našumo spirale, taikant kaupimo ir gyventojų skaičiaus dėsnį. Klasikinės ekonomikos teorijos kūrėjai neigė nedarbo, kurį sukelia maža bendroji paklausa, galimybę, teigė, kad rinkos jėgos turi išlaikyti bendrosios paklauskos ir bendrojo nacionalinio produkto pusiausvyrą, numatė rinkos ekonomikos stabilumą stabiliomis monetarinėmis sąlygomis, pinigų kiekio pokyčius įvardijant pagrindine bendrosios paklauskos pokyčių priežastimi (Smitas 2004).

Klasikinės ekonomikos teorijos taikymas regionų unikalumui vertinti įvardijamas šiais aspektais:

1. Technologiniai skirtumai regionuose didina tarptautinės prekybos motyvaciją.

2. Pranašesnės technologijos (pvz., didesnis darbo našumas) nėra pakankama sąlyga, kad pramonė galės „konkuruoti“ sėkmingai. Nors technologija yra pranašesnė užsienio gamintojams, tačiau vidaus pramonėje ji bus pasmerkta žlugti, jei neturės didesnių pranašumų vidaus rinkoje.

3. Nors darbo užmokestis užsienio valstybėje gali būti mažesnis, tai nereiškia, kad vidaus produkcija laisvos rinkos sąlygomis bus pasmerkta žlugti. Didesnis darbo užmokestis gali būti išlaikytas technologiškai pažangesnių valstybių didesnius pranašumus turinčiose pramonės šakose. Toks rezultatas yra įmanomas, nes darbo jėga nėra mobili tarptautiniu mastu (arba daroma tokia prielaida) ir darbo vertės teorija analizuoja darbo jėgos procesus nacionaliniu lygmeniu.

Neoklasikinė ekonomikos teorija. Svarbiausia neoklasikinės ekonomikos teorijos idėja yra rinkos procesus lemiančių paklauskos ir pasiūlos jėgų analizė tobulosios ir netobulosios konkurencijos sąlygomis. Teorijos autorius Kembridžo ekonomikos mokyklos įkūrėjas anglų ekonomistas A. Maršalas išskyrė paklauskos ir pasiūlos jėgų sąveiką, sukeliančią rinkos procesus, atsakius ginčų dėl prekės vertės. Teorijoje pagrindinę vietą užima laisvosios rinkodaros problema (Marshall 1966; Martin 2009). Teorijos autorius A. Maršalas nurodė, kad grynosios konkurencijos mechanizmas garantuoja ekonominį augimą. Atsiradus ir išsiplėtus monopolijoms, buvo daroma prielaida, kad monopolija sukuria naujus, rinkai nepriklausančius reguliavimo mechanizmus, monopolininkams reguliuojant gamybos apimtį ir nustatant kainas, leidžiančias jam didinti pelną. Ekonomikos teorija akcentavo žmonių veiklos motyvus ir poelgius, kuriuos pagal „piniginę kainą“, susidarančią sąveikaujant paklausai ir pasiūlai, bandoma vertinti kiekybiškai. „Pusiausvyros kainos“, kaip paklauskos ir pasiūlos sąveikos, koncepcija leido bendrai analizuoti visus rinkos ekonomikos procesus (Marshall 1966).

Pagal šią teoriją regionų skirtumai priklauso nuo darbo jėgos, kapitalo prieinamumo ir mobilumo tarp regionų. Visišką regionų išteklių naudojimą gali užtikrinti lanksčios regionų rinkos kainos ir darbo užmokesčiai. Esant vienodoms gamybos funkcijoms, kapitalas turi tendenciją judėti į regionus, kuriuose darbo jėga yra perteklinė ir pigi, o darbo jėga juda priešinga kryptimi. Šie srautai nesustodami juda tol, kol kapitalo grąža ir darbo užmokestis regionuose susilygina. Šios teorijos trūkumas, taikomas regionų plėtrai, siejamas su darbo jėgos ir kapitalo mobilumo

apribojimu dėl išorinių veiksnių. K. Ž. Svetikas pabrėžia, kad darbo jėgos mobilumą lemia ne tik pajamų prieaugis, bet ir erdvinė trintis, mobilumo sąnaudos, neekonominis pasipriešinimas migracijai ir šeimos ryšiai. Nors kapitalo mobilumo lygis yra daug didesnis nei darbo jėgos, jis dažnai ribojamas dėl sudėtingų investicijų pobūdžio, jų apimties ir aplinkybių. Kiti šios teorijos prieštaračiai atsiranda dėl transporto sąnaudų nepaisymo, prekybos barjerų ir regioninių ekonomikų technologinio išsivystymo skirtumų (Svetikas 2007).

Keinso ekonomikos teorija. Iki XX a. 3-iojo dešimtmečio ekonomikos moksle vyravo liberalizmas, nes rinkos ekonomika buvo vertinama kaip savaime funkcionuojanti sistema, kurioje valstybinis socialinių ir ekonominių procesų reguliavimas yra nereikalingas. Atsiradus monopolinei konkurencijai, keitėsi ekonomikos sandara ir ūkinis mechanizmas. Ypatinę postūmų naujoms ekonomikos teorijoms davė 3-iojo dešimtmečio pabaigos ir 4-ojo dešimtmečio pradžios Didžioji depresija, apėmusi visą kapitalistinį pasaulį. Gamybos smukimo pasekmė buvo masinis nedarbas. Vieni ekonomistai nuosmukio priežastimis įvardijo paklausos perviršį, kiti paklausos nuosmukį, kapitalo idėjimų sumažėjimą, bankinio reguliavimo sistemos klaidas. Tuo metu pateikta žymaus anglų ekonomisto Dž. Keinso ekonomikos teorija akcentavo valstybės poveikį ekonomikai, mokesčių, valstybės biudžeto, pinigų kredito ir kitų valstybinio poveikio priemonių įtaką rinkos ekonomikos pusiausvyrai. Ši teorija buvo rekomendacija tiems, kurie siūlė nedarbui sumažinti viešuosius darbus, padidinti valstybės poveikį užimtumui, skatinti paklausą. Keinasas, tirdamas realius ekonominius ryšius kaip agreguotas funkcijas, naudojo funkcinius ryšius ir priklausomybes, pagrindė jų įtaką ekonomikos plėtrai. Visuminių agreguotų ekonominių rodiklių analizė atskleidė naujas ekonomikos teorijos galimybes (Keynes 1936; Wonnacott 1998).

Nors Keinso teorija ir politika daugiausia dėmesio skiria makroekonominiams procesams, ji taip pat vaidina svarbų vaidmenį atliekant regionų analizę. Intervencinė politika, kitaip įvardijama valstybės kišimosi į ekonominių gyvenimą politika, tapo tradicinės regioninės politikos pagrindu, pradėjusios veikti 1950–1960 m. Jos tikslas buvo siekti regionų lygybės, pavyzdžiui, skatinant viešąsias investicijas, teikiant įmonėms subsidijas bei remiant skurdesnius regionus (Martin 2009).

Ekonominio augimo teorija. Praėjusio šimtmečio viduryje didelio populiarumo sulaukė ekonominio augimo teorija. Įvairių diskusijų metu sąvoka „ekonominis augimas“ tapo daugelio mokslininkų ginčų objektu. Daugiausia buvo diskutuojama dėl taikomų pagalbinių priemonių efektyvumo, laisvos prekybos ir tiesioginių užsienio investicijų. Svarbiausios idėjos tapo ekonominio augimo teorijos dalimi, kai kurios iš jų ypač svarbios regionų konkurencingumui vertinti.

Ekonominio augimo stadijų teorijos autorius amerikiečių profesorius V. Rostow (1960) išskyrė penkis augimo etapus, būdingus kiekvienai visuomenei: 1) tradicinė visuomenė, besinaudojanti primityvia technologija ir dirbanti nenašiai; 2) pereinamosios visuomenės etapas, kuriame sukuriama pakilimo prielaidos; 3) pakilimo, stabilaus augimo etapas, tampantis įprastine ūkio funkcionavimo sąlyga, taip pat įvardijamas ankstyvojo industrializavimo etapu; 4) brandos etape atsirandančios šiuolaikinės pramonės šakos, industrializavimo pabaiga; 5) masinio vartojimo visuomenės etape vyraujanti paslaugų sritis ir techniškai sudėtingų ilgojo laikotarpio vartojimo reikmenų masinė gamyba (Rostow 1960). Kiekvienam ekonomikos augimo etapui būdingi specifiniai požymiai, o norint pereiti į kitą ekonomikos augimo etapą turi būti įvykdytos tam tikros sąlygos. Nepaisant kritikos, ši teorija padarė didelę įtaką ekonominio augimo teorijai, pabrėždama žemės ūkio ir investicijų vaidmens svarbą, didinant augimo tempus, bei įvardydama politines ir sociologines prielaidas augimui užtikrinti.

Klasikinėje ekonomikos teorijoje daroma prielaida, kad per tam tikrą laiką ekonomikos supanašėja, o centro ir periferijos modeliuose įvardijama, kad augimo metu tarptautiniai ir tarpregioniniai skirtumai išlieka ir kartais net dar labiau išryškėja. Ši nuostata pateikiama švedų mokslininko, Nobelio premijos laureato G. Myrdalo iškeltoje hipotezėje apie besisukančius ratu ir augančius priežastinius ryšius (Myrdal 1957). Pagal šią teoriją augantys regionai, kurie pasižymi sparčiai didėjančiomis pajamomis, daro poveikį gamybos veiksnių (daugiausia žmogiškojo kapitalo) išsikelimui iš lėtai besivystančių regionų. Šis procesas dažnai pastebimas besivystančiose šalyse. G. Myrdalo nuomone, šiuo atveju valstybė turi įsikišti, siekdama užtikrinti teigiamą augančių regionų „sklaidos efektą“ (pvz., technologinis progresas), kuris yra daug veiksmingesnis negu neigiamas „priešingos srovės (išsikelimo) efektas“.

Nauja ekonominio augimo teorija. Ilgą laikotarpį technologinė pažanga buvo laikoma kilusia iš išorės. Kembriđžo universiteto profesorius R. L. Martino nuomone, ši prielaida buvo keliamą intuityviai: žinių ir žmogiškojo kapitalo kaupimas yra praeities veiksmų rezultatas, o ne „mana iš dangaus“ (Martin 2009). „Technikos ir taikomųjų mokslų“ įtraukimas į ekonominius modelius kaip endogeninius kintamuosius sudaro endogeninės augimo teorijos, kuri dar vadinama nauja ekonominio augimo teorija, turinį, paskatinusį daugelio naujų augimo modelių atsiradimą (Martin, Sunley 1996). Endogeninio augimo teorijoje vertinamas ekonominės istorijos turinys, siekiant paaiškinti, kodėl kai kurios ekonomikos veikė sėkmingai, o kitos patyrė nesėkmę.

Kaip pagrindinė endogeninio augimo teorijos prielaida įvardijama žinių kaupimas, skatinantis graęzos augimą. Žinios ir patirties perdavimas nėra skelbiami nei tarp šalių, regionų, sektorių ar įmonių. Jas reikia įgyti. Tai reiškia, kad rinkoje nebūtinai bus pasiektas optimalus rezultatas – įmonės turi siekti saugoti žinias, norėdamos gauti monopolinių pajamų. Todėl šalių vyriausybės turi siekti išlaikyti balansą tarp žinių sklaidos ir intelektinių nuosavybių teisių apsaugos, siekiant investicijas į tyrimus ir eksperimentinę plėtrą išlaidyti pelningas (Mačerinskas, Matekonienė 2003).

Kitas svarbus endogeninio augimo teorijos aspektas žmogiškojo kapitalo svarbos formalizavimas (perkėlimas į teisės aktus). Aukštos kvalifikacijos darbuotojai yra produktyvesni bei novatoriški ir yra labai reikšmingi tiek pačioms įmonėms, tiek ekonomikai. Įmonės ir valstybės suinteresuotos investuoti į darbuotojų mokymus ir pačią švietimo sistemą (Martin 2009).

Nauja prekybos teorija. Remiantis tradicine prekybos teorija (klasikine ir neoklasikine), prekyba vyksta tarp šalių, turinčių skirtingas technologijas ir veiksnis. Ši teorija negali paaiškinti, kodėl prekyba galėtų vykti tarp panašių šalių (ar regionų) arba kodėl panašiuose regionuose gali būti skirtingos gamybos struktūros. Po Antrojo pasaulinio karo vienu pagrindinių šio laikotarpio bruoų įvardijamas prekybos augimas tarp pramoninių šalių, pasižyminčių panašiomis savybėmis, ir vidaus pramonės gaminių dominavimas kaip išskirtinis šios prekybos bruožas. Kadangi gamybos struktūra ir gamybos veiksniai dažniausiai yra gana panašūs visose industrializuotose šalyse, teorijos, grįstos lyginamųjų pranašumų išskyrimu, negali paaiškinti vidaus pramonės prekybos modelio (skirtingos prekės toje pačioje produktų grupėje) tarp industrializuotų šalių.

Norint paaiškinti tarpusavio prekybą tarp pramoninių šalių, buvo pradėtos kurti naujos prekybos teorijos, kurios akcentavo masto ekonomiją, gamybos skirtumus ir netobulą konkurenciją, kuriomis remiantis buvo galima paaiškinti prekybos modelius tarp pramoninių šalių.

Kembriđžo universiteto profesorius R. L. Martinas (2009) pagrindiniu naujos prekybos teorijos aspektu įvardijo didėjančią motyvaciją specializuotis dėl augančių pajamų, pastangas prekiauti ne pagal tradicinius lyginamuosius pranašumus bei prekybos skatinimą, kurioje lyginamieji pranašumai yra nereikšmingi. Mainų efektyvumą šioje teorijoje pakeičia produktyvumo (našumo) efektyvumo svarba. Produktyvumo efektyvumą veikia darbo jėgos įgūdžiai, technologijos lygis, didėjančios pajamos iš masto, aglomeracijos ekonomija, strateginiai ūkio subjektų veiksmai, taikant technologines ir institucines inovacijas (Martin 2009). Naujos prekybos teorijoje taip pat teigiama, kad lyginamieji pranašumai gali būti įgyjami, o ne „natūralūs“ ar „apdovanoti“, kaip teigiama tradicinėse ekonomikos teorijose. Be to, laikas, per kurį pasiekama masto ekonomija, gali paveikti lyginamuosius pranašumus, todėl tampa svarbūs šie veiksniai – kvalifikuota darbo jėga, specializuota infrastruktūra, tiekėjų tinklas, pritaikyta technologija, naudojama pramonėje.

Įvertinus šias ekonomikos teorijas, išskiriami veiksniai, kurie gali būti naudojami regionų unikalumui ir jų ekonominiams pranašumams vertinti. Šios teorijos papildomai padeda atskleisti regionų konkurencingumo veiksnis, tačiau jose nevertinamas teritorinis aspektas, kuris yra labai svarbus, analizuojant regionų unikalumą. Remiantis šiomis ekonomikos teorijomis, regionus pagal jų unikalumą galima suskirstyti į tris grupes:

1. Regionai kaip specializacijos teritorijos.
2. Regionai kaip pajamų didinimo šaltinis
3. Regionai kaip žinių centrai.

Remiantis šiomis teorijomis, regionai gali būti skirstomi į tris grupes pagal numatytus tikslus, siekiant didinti regiono specializaciją, parinkti priemones, didinančias regiono pajamas, bei siekti kurti regioną kaip žinių centrą. Regionų unikalumui ir jo ekonominiam pranašumui vertinti šių teorijų prielaidos bei veiksniai padeda apsibrėžti pagrindinį regiono unikalumo kaip ekonominio pranašumo tipą.

Išvados

1. Atsižvelgiant į naujus XXI a. ekonomikos ir visuomenės vystymosi ypatumus, augantį žinių ir inovacijų vaidmenį bei didėjančią globalizacijos įtaką, būtina iš naujo įvertinti regionų poreikius ir potencialą. Kiekvieno regiono poreikių ir potencialo identifikavimas suteikia galimybę įvertinti vietinius regiono išteklius ir jų unikalumą, ypatingą dėmesį skiriant regiono unikalumo ir ekonominių pranašumų vertinimui kultūros paveldo, gamtos išteklių apsaugos, ekonominės veiklos srityse.

2. Regiono turimos ir potencialios unikalios savybės gali padėti kryptingai siekti didinti ekonominius regionų pranašumus, pasitelkiant bendradarbiavimo, išskirtinių išteklių kūrimo ir naudojimo principus, įtraukiant inovacijas ir mokymosi aspektus, joms tampant sudedamosiomis naujos kokybės regionų plėtros dalimis.

3. Ekonomikos teorijos regionų unikalumo vertinimo metodikai konstruoti gali būti taikomos siekiant identifikuoti regionų grupes pagal numatytą tikslą, t. y. siekiant didinti regiono specializaciją, parinkti priemones, didinančias regiono pajamas arba siekti kurti regioną kaip žinių centrą. Klasikinė, neklasikinė ir Keinso ekonomikos teorija regionams vertinti pabrėžia darbo jėgos pranašumų, gamybos veiksnių ir netobulų rinkos prielaidų įtraukimą į vertinimo procesą. Ekonominio augimo teorijos įvardija žinių svarbą ir įtaką, perėjimą prie didesnę vertę sukuriančių sektorių. Pačiose teorijose vertinami bendrieji ekonominiai procesai, neišskiriant sudedamųjų dalių, kurios yra svarbios regionų unikalumui identifikuoti. Regionų unikalumo, apimančio kultūros paveldo, gamtos, žmogiškuosius ir kitus išteklius, vertinimo sistemai rengti papildomai turi būti pasitelktos kitos priemonės.

Literatūra

Bessaoud, O. 2006. Rural governance in the Mediterranean: trends and new challenges, *CIHEAM Analytic Note* No 14 [žiūrėta 2010-10-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.portail2.reseau-concept.net/Upload/ciheam/fichiers/ANP14.pdf>>.

Cambridge Dictionary [interaktyvus] 2011. [žiūrėta 2011-02-03]. Prieiga per internetą: <<http://dictionary.cambridge.org/>>.

Collins English Dictionary [interaktyvus] 2011. [žiūrėta 2011-02-03]. Prieiga per internetą: <<http://www.collinslanguage.com/>>.

Diakosavvas, D. 2006. *Coherence of Agricultural and Rural Development Policies*. OECD Publishing, Paris.

Herrschel, T. 2005. "Competing Regionalisation" Through Territory and Cluster Networks: Experiences from Post-Socialist Eastern Germany, *GeoJournal* 62(1): 59–70.

Huggins, R.; Izushi, H.; Davies, W.; Shougui, L. 2008. *World Knowledge Competitiveness Index 2008*. Cardiff: Centre for International Competitiveness.

Huggins, R.; Thompson P. 2010. *UK Competitiveness Index 2010*. Cardiff: Centre for International Competitiveness.

Keynes, J. M. 1936. *The General Theory of Employment, Interest and Money*. Amherst, New York: Prometheus Books.

Mačerinskas, J.; Matekonienė, J. 2003. Regionų ekonominės plėtros teorijos, *Tiltai* 2(23): 55–65.

Marshall, A. 1966. *Principles of Economics*. 8th edition. London: Macmillan and Co., Ltd.

Martin, R.; Sunley, P. 1996. *Slow Convergence? Post-neoclassical Endogenous Growth Theory and Regional Development*. Working Paper 44. ERSC Center for Business Research, University of Cambridge, Cambridge.

Martin, R. L. 2009. *A Study on the Factors of Regional Competitiveness*. Report for the European Commission Directorate-General Regional Policy. Rotterdam: University of Cambridge.

Myrdal, G. 1957. *Economic Theory and Underdeveloped Regions*. London: Duckworth.

O'Conner, D., et al. 2006. *Driving Rural Development: Policy and Practice in Seven EU Countries*. Building Competitive Regions: Strategies and Governance, OECD Publishing.

Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD). 2007. *Competitive Regional Cluster: National Policy Approaches*. OECD Rights and Translation unit (PAC), Paris.

Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD). 2009. *How Regions Grow. Trends and Analysis*. OECD Rights and Translation unit (PAC), Paris.

Oxford Dictionary [interaktyvus] 2011. [žiūrėta 2011-02-03]. Prieiga per internetą: <www.oxford-dictionaries.com>.

Rostow, W. W. 1960. *The Stages of Economic Growth*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sala-i-Martin, X.; Blanke, J.; Drnezić Hanouz, M.; Geiger, T.; Mia, I. 2009. *The Global Competitiveness Index: Contributing to Long-Term Prosperity amid the Global Economic Crisis. The Global Competitiveness Report 2009–2010*. Geneva: World Economic Forum.

- Smitas, A. 2004. *Tautų turtas*. Vilnius: Margi raštai.
- Svetikas, K. Ž. 2007. *Regionalizacijos problemos Europoje ir Lietuvoje*: monografija. Vilnius.
- The IMD's World Competitiveness Yearbook 2011* [žiūrėta 2011-07-25]. Prieiga per internetą: <<http://www.imd.org/research/publications/wcy/World-Competitiveness-Yearbook-Results/#/wcc-products/>>.
- Thesaurus Dictionary* [interaktyvus] 2011. [žiūrėta 2011-02-03]. Prieiga per internetą: <<http://thesaurus.com/>>.
- Wonnacott, P.; Wonnacott, R. 1998. *Mikroekonomika. 2-asis pataisytas leidimas*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
- World Economic Forum. 2010. *The Global Competitiveness Report 2010–2011*. SRO Kundig, Switzerland.

Santrauka

Straipsnyje pristatomi ekonomikos teorijų taikymo galimybių regionų unikalumui vertinti rezultatai. Regionų unikalumo vertinimas dėl šiuo metu vykstančių ekonominių ir socialinių pokyčių tampa būtina sąlyga regionų gerovei užtikrinti ir jų ekonominiams pranašumams didinti, kad būtų galima panaudoti regiono turimus kultūrinius, gamtinius, žmogiškuosius ir kitus išteklius. Tai svarbi tarptautinės ir nacionalinės ekonomikos plėtros dalis. Siekiant kurti regionų gerovę, nebepakanka vertinti regionų konkurencingumo ir jo potencialo, būtina atsižvelgti į naujas galimas bendradarbiavimo formas, naujus sėkmės veiksniai, ieškant unikalių regiono savybių ir skatinant ekonominius regiono pranašumus. Kadangi regionų unikalumas vertinamas ekonominiu aspektu, vertinimo metodikai konstruoti būtina įvertinti ekonomikos teorijų taikymo ir naudojimo galimybes. Iš visų ekonomikos teorijų buvo atrinktos klasikinės, ekonominio augimo ir inovacijų ekonominės plėtros teorijos. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad ekonomikos teorijos

regionų unikalumo vertinimo metodikai konstruoti gali būti taikomos siekiant identifikuoti regionų grupes pagal numatytą tikslą, t. y. siekiant didinti regiono specializaciją, parinkti priemones, didinančias regiono pajamas arba siekti kurti regioną kaip žinių centrą.

Straipsnis recenzuotas

ASSESSMENT OF REGIONAL UNIQUENESS: THEORETICAL APPROACHES

Zivile GEDMINAITE-RAUDONE

Vilnius Gediminas Technical University

Summary

Results of the possibility to use economic theories for assessment of the uniqueness of regions are presented in this paper. Economic and social challenges influence a necessity to use assessment of regional uniqueness to ensure regional prosperity and economic advantages of the region by using existing cultural, natural, human and other resources that are important for international and national economic development. It is not sufficient to assess only regional competitiveness and its potential for creation of regional prosperity. Unique features of the region can be used for increasing regional economic growth. The uniqueness of a region is measured in economic terms, so it is important to assess the possibility to use economic theories for construction of an assessment methodology. It was selected to assess classical, growth and innovation theories. The results reveal that regional economic theories can be used for construction of a regional uniqueness assessment methodology for identification of regional groups, firstly, for increasing regional specialisation, secondly, for using tools and measures that increase regional income and, thirdly, for developing the region as an innovation and knowledge centre.

Copyright of Public Administration (16484541) is the property of Lithuanian Public Administration Training Association and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.